

II. Lajos magyar király fiktív páncélos ábrázolásai

A középkorban és a kora újkorban a páncélviselet a politikai és a katonai hatalom szimbólumaként, a „lovagkirályok” attribútumaként fontos szerepet játszott a fejedelmek képzőművészeti reprezentációjában. A mohácsi csatában elhunyt II. Lajosról (1506–1526) 1526 után készült ábrázolások jelentős részén is az uralkodó páncélt visel. Ezek az alkotások életének és uralkodásának eseményei közül a hadi cselekményben – a mohácsi csatában – való részvételét hangsúlyozhatták. A képmások egy részén – ismereteim szerint Dorffmaister Istvánnak (1741–1797) az 1780-as évek közepén készített, háromnegyed alakos II. Lajos-portréja¹ óta – a királyt egy valóban létező, a 18. század utolsó harmadától 1939-ig az ő egykori tulajdonaként számontartott, valójában 1533-ban II. Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel királyfi részére készített, 2020 végéig a Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertárában (55.3269) őrzött, majd a magyar kormány által Lengyelországnak ajándékozott díszpáncélban² láthatjuk. A portrék másik részén – tanulmányom ezekkel foglalkozik – az uralkodó fiktív páncélt visel.

II. Lajos képmásai

A korszak lovagkirály-ábrázolásaihoz kapcsolódhatott II. Lajos lovon ülő, páncélos megjelenítése 1525-ös dísz-tallérján, amelyet felirata szerint Körmöcbányán („Kremnitz”, ma: Kremnica, Szlovákia) Bernhart Behaim (Bechem, Beheim) készített.³ A 19. század végén Szendrei János (1857–1927) még úgy vélte, hogy az ezüsttallér előlapján látható páncélzat a 2020-ig Budapesten őrzött, fent említett díszpáncéllal azonos.⁴ Mivel a páncél 1533-ban készült, az analógia nyilvánvalóan téves. Az ábrázolás előképe inkább I. Miksa (1459–1519) 1509-ben szintén Behaim által készített érme lehetett, amelyen a Habsburg-uralkodó lovon ülve, páncélban látható.⁵ I. Miksát, az „utolsó lovagot” uralkodása alatt több műalkotáson látjuk páncélt viselő lovasként. Legismertebbek közülük udvari művészenek, id. Hans Burgkmairnak (1473–1531) egy Szent Györgyöt ábrázoló fametszet párdarabjaként készített lapja (1508), illetve I. Miksa tervezett lovaszobrának 1508–1509 körül szintén általa készített, ma

* A tanulmány a *Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet* program keretében, a Tempus Közalapítvány és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.

1 Mohács, Kanizsai Dorottya Múzeum. Ltsz. 70.1.21. Vö. GALAVICS Géza: Dorffmaister István történeti képei. In: „Stephan Dorffmaister pinxit” Dorffmaister István emlékkiállítás. Szerk. KOSTYÁL László–ZSÁMBÉKY Monika. Zalaegerszeg, [Szombathelyi Képtár], 1997. 85. 93–94; VESZPRÉMI Nóra: A magyar történeti festészet kezdetei? (A mohácsi csata képi ábrázolásai a 18. század végén és a 19. század elején). In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Mohács példája*. (Locī Memoriae Hungariae, II.) Szerk. S. VARGA Pál–SZÁRAZ Orsolya–TAKÁCS Miklós. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. 261–264; HASANOVIC-KOLUTÁCZ Andrea: 1526 helye és szerepe a mohácsi identitásban. In: FODOR Pál–VARGA Szabolcs: *Több, mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 592; PAPP Júlia: Az 1526. évi mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciója. In: FODOR–VARGA 2019 (ld. 1. j.) 187–188.

2 A bőséges irodalomból ld. pl. Bruno THOMAS: Der Knabenharnisch Jörg

Seusenhofers für Sigmund II. August von Polen. *Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*. Band 6. Heft 4. Berlin, 1939. 221–234; Dr. KALMÁR János: *Régi magyar fegyverek*. Budapest, Natura, 1971. 292–294: 73. kép; Bruno THOMAS: Die Polonica der Wiener Waffensammlung. *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 67. 1971. Sonderheft Nr. 224. 7. tétel, 61–63; GALAVICS 1997 (ld. 1. j.) 93–94; Kovács S. Tibor: II. Lajos király gyermekpáncélja és egy hajdúkapitány vértje. *Folia Archaeologica*, (48) 2000. 155–172; *Közös úton. Krakkó és Budapest a középkorban*. (Kiállítási katalógus, Budapesti Történeti Múzeum.) Szerk. BENDA Judit et al. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2016. 5. H.51. tétel: 260–261; PAPP Júlia: Adatok II. Lajos magyar király páncélos ábrázolásaihoz. *Művészettörténeti Értesítő*, 69. 2020. 2. sz. 269–302.

3 *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531*. (Kiállítási katalógus.) Szerk. RÉTHELYI Orsolya et al. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2005. V–24. tétel, 211–212; ERDŐS Zoltán: II. Lajos ikonográfája a 16. században. *Turul*, 87. 2014. 4. sz. 13. tétel, 127. 143.

4 SZENDREI János: Magyar hadtörténelmi emlékek a külföldi múzeumokban. Első közlemény. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. 1893. 1. sz. 104–105.

5 RÉTHELYI 2005 (ld. 3. j.) 151–152, 1–25. tétel.

1. **Christoph Fuessl:** A mohácsi csata emlékérmé, 1531 (után)
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár

az Albertinában őrzött tollrajzvázlata.⁶ Páncélos lovasként ábrázolta I. Ferdinánd magyar és cseh királyt 1541-ben készített érmén Christoph Fuessl körmőcbányai éremvéső is.⁷ Az ikonográfiai típussal ugyanakkor nem csak uralkodók ábrázolásakor találkozunk: páncélban, páncélos lovon ülve látható például a szintén a mohácsi csatában elhunyt cseh Stefan Schlick (1487–1526) egy tiszteletére vert ezüst emlékérmén.

II. Lajos korai páncélos ábrázolásai közé tartoztak a feltehetően Christoph Fuessl által a mohácsi csata emlékére készített érmek (1. kép). Bár 1526-os évszám szerepel rajtuk, 1531-ben vagy utána készülhettek, mert az előlapjukon látható Habsburg Máriát (1505–1558), II. Lajos özvegyét Németalföld helytartójaként említik, s Mária ezt a tisztséget 1531. január 3-tól töltötte be. Az érem egyik változatának előlapján Lajos és Mária kettős portréja, a másikén Mária mellképe látható egy fülkében. A hátlapot mindkét éremnél csatajelenet díszíti, amelynek latin felirata szerint a király 1526-ban a törökök ellen Mohácsnál becsülettel halt meg a csatában.⁸

A keresztény páncélos nehézlovasság és a mozgékonyabb török könnyűlovasság összezapásának az ábrázolása a korban népszerű ikonográfiai típus volt, ezek közé tartozik Fuessl érme is. Bár elképzelhető, hogy a csatajelenet részleges előképe az I. Miksa megbízásából 1517–1518-ban körülbelül hétszáz példányban megjelentetett fametszetes *Diadalkapunak* (*Ehrenpforte*)

a velencei csatát ábrázoló jelenete volt,⁹ az bizonyos, hogy Fuessl a lengyel származású, cseh és magyar királyi címet viselő II. Lajoshoz „aktualizálta” a kompozíció bal oldalán látható, koronás sisakot viselő uralkodó ábrázolását: a ló páncélján a lengyel sast, illetve a magyar–cseh címet láthatjuk.

Fuessl érmén a meghökölő lován ülő király ún. *Faltenrock* (rakott szoknya) formájú csataköténnyel, csataszoknyával ellátott páncélt visel. Bár tudjuk, hogy I. Miksa 1514–1515 körül egy azóta elveszett *Faltenrock*-páncélt készíttetett az innsbrucki Konrad Seussenhofer (Seussenhofer) (?–1517) udvari páncélverővel a gyermek II. Lajos számára,¹⁰ Fuessl ábrázolásában inkább egy képi toposz hatását kell keresnünk. Ugyanilyen páncélt visel az *Ehrenpforte* említett velencei csatajelenetén a lovas vitéz, s a nyomtatásban csak 1775-ben megjelent, de a hozzá készített fametszetek próbanyomatai révén már a 16. század második fele óta ismert, a fiatal Miksa életét bemutató *Weisskunig*ban is sok hasonló ábrázolást találunk. A szoknyaszerű páncélrész – elsősorban a reprezentatív célokat szolgáló 16. századi díszpáncélok – a kor ruhádivatját is követte. A főleg ünnepi felvonulásokon, ceremóniákon használt manierista kosztümpáncélok legextrémebb példái közé tartoztak azok a darabok, amelyek karvértézete bugygyos ruhaujjakat utánozt.

A néha függőlegesen (például a *Faltenrock* típusnál), néha vízszintesen elhelyezkedő lemezsávokból összeállított csatakötény (*Kampfschurz, tonlet*) „mintegy» szoknyaszerűen« öleli körbe alul a mellvértet”.¹¹ Az I. Miksa által 1512–1514 között Konrad Seussenhoferrel VIII. Henrik (1491–1547) angol király számára készíttetett, ma a londoni Tower fegyvergyűjteményében található pompás díszpáncél¹² hullámos szoknyarésze például a *Faltenrock* típushoz tartozik, míg egy 1520 körül szintén Anglia uralkodója számára Greenwichben készített páncél csataszoknyája vízszintesen összeillesztett sávokból, darabokból áll. Annak érdekében, hogy ezeknek a merev, elálló szoknyarésű páncélokak a viselői lóra ülhesse- nek, a csataszoknya elejéből és hátuljából egy magasan ívelt részt kivágtak, amelyeket gyalogos viselet esetén szíjakkal lehetett az eredeti helyükre rögzíteni. Ezt a megoldást alkalmazta Seussenhofer is a VIII. Henrik szá-

6 Ltsz. 22447, mérete: 431 × 284 mm.

7 RÉTHELYI 2005 (ld. 3. j.) 152–153, I–29. tétel.

8 „LVDO: HVNG: BOEM: ZC REX / ANV: AGENS XX IN TVRCAS / APVD MOHAZ CVM PAR / VA SVORVM MANV PV / GNAS HONESTE / OBYT [sic] M D XXVI” Az éremről legújabbban a korábbi irodalom ismertetésével: PAPP 2019 (ld. 1. j.) 175–177.

9 PAPP 2019 (ld. 1. j.) 176–177.

10 Bruno THOMAS–Ortwin GAMBER: *Die Innsbrucker Plattnerkunst*. Innsbruck, Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, 1954. 21–22, 66–67, 69.

11 KOVÁCS 2000 (ld. 2. j.) 168.

12 Wendelin BOEHM: *Führer durch die Waffen-Sammlung*. Wien, Selbstverlag der kunsthistorischen Sammlungen, 1889. 296–298. Taf. 40; KOVÁCS 2000 (ld. 2. j.) 160–161.

mára készített darabon. Ugyanilyen páncél szerepelt Andreas Grollnak az ambrasi gyűjtemény legszebb darabjait bemutató, 19. századi reprezentatív fényképalbumában,¹³ amelyben több *Faltenrock*-páncélról találunk képet, köztük például az I. Miksa fiatalon elhunyt fia, Szép Fülöp (1478–1506) számára készített gyermekpáncélról.¹⁴ Ilyen lovaglásra átalakított *Faltenrock*-páncélban láthatjuk II. Lajost is Fuessl érmén.

II. Lajos páncélos ábrázolásával egy 1541-ben Prágában megjelent nyomtatott cseh krónikában is találkozunk,¹⁵ amelynek illusztrációin az uralkodókat a kor szokásától eltérően nem egész alakban vagy mellképen, hanem többalakos, fekvő formátumú jelenetekben, többnyire trónjukon ülve láthatjuk. Így jelenik meg a könyv vége felé II. Lajos is. Az, hogy az illusztrátor páncélban, tehát a sisak kivételével teljes hadikészültségben ábrázolta a királyt (2. kép),¹⁶ azt jelzi, hogy uralkodása legfontosabb eseményének a törökökkel vívott fegyveres harcban való személyes részvételét tartotta. Ezt támasztja alá az is, hogy a Lajosról szóló részt a több helyen alkalmazott illusztrációk közül egy, a törökök és keresztény páncélosok között folyó csatajelenettel tették szemléletessé. Páncélt viselt az uralkodó a To-

2. II. Lajos cseh királyként

In: Václav HÁJEK z LIBOČAN, *Kronyka czeská*. Praha, 1541. f. l. CCCCLXXIV

bias Wolf (1531–1600 után) által a 16. század végén vert, Tiziano I. Ferdinánd-portréjának (1548) ábrázolását követő emlékermen is.¹⁷

A páncélt viselő II. Lajos fiktív ábrázolásával találkozunk Sigmund von Herberstein¹⁸ (1486–1566) 1549-ben

13 *Die Vorzüglichsten Rüstungen und Waffen Der K. K. Ambraser Sammlung*, in *Original-Photographien, Herausgegeben und beschrieben nebst biographischen Skizzen* Von E. von SACKEN. Die Photographien Von A. GROLL. Erster Band. Mit 72 Tafeln. Wien, Braumüller, 1859. 56: XLI és XLII. kép. Bár a páncélt a hagyomány az 1486-ban elhunyt III. Albrecht Achilles brandenburgi választófejedelem egykori tulajdonaként tartotta számon, a gyűjtemény katalógusát néhány évvel korábban elkészítő és a fényképalbumhoz is magyarázatokkal szolgáló Eduard von Sacken hangsúlyozta, hogy ez a páncéltípus az 1520-as években volt népszerű, kétséges tehát, hogy az 1486-ban elhunyt fejedelemé lett volna a vértzet. Eduard Freiherr von SACKEN: *Die K. K. Ambraser-Sammlung*. Erster Theil. Wien, Braumüller, 1855. 171: 48. tétel. A páncél 1526-ban Albert (1490–1568) brandenburgi választófejedelem, a német lovagrend nagymestere számára készült, feltehetően házassági ceremóniájára.

14 SACKEN–GROLL 1859 (ld. 13. j.) VIII. kép.

15 Václav HÁJEK z LIBOČAN, *Kronyka czeská*. Praha, Seweryn, 1541. CCCCLXXI. lap után.

16 Uo. Vö. PAPP 2019 (ld. 1. j.) 160–161.

17 HUSZÁR Lajos: *Régi magyar emlékermek. Történeti érmek, I. Középkor*. Budapest, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1972. 55: 207. tétel; RÉTHELYI 2005 (ld. 3. j.) 211: V–23. tétel; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 145: 28. tétel.

18 A rendkívül bőséges irodalomból ld. pl. Prof. Dr. Alfred NEHRING: *Über Herberstein und Hirsfogel. Beiträge zur Kenntnis ihres Lebens und ihrer Werke*. Berlin, Dümmler, 1897; Sigmund Freiherr von HERBERSTEIN: *Beschreibung Moskaus der Hauptstadt Russlands samt des Moskowitzischen Gebietes 1557*. Hg. von Bertold PICARD. Graz–Köln, Verlag Styria, 1966; Bertold PICARD: *Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der frühen Neuzeit. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein*. (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, 6.) Wien–Köln–Weimar, Böhlau,

1967; Walter LEITSCH: Sigmund von Herberstein (1486–1566). In: *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk*. Hg. von Gerhard PFERSCHY–Peter KRENN. Ausstellungskatalog Schloss Herberstein bei Stubenberg. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 16.) Graz, Universitäts-Buchdruckerei Styria, 1986. 539–542. Kat.-Nr. 23/37–39; *Sigmund von Herberstein. Kaiserlicher Gesandter und Begründer der Russlandkunde und die europäische Diplomatie*. Hg. von Gerhard PFERSCHY. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs.) Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1989; Gerhard RILL: *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)*. I. *Außenpolitik und Diplomatie*. (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte, 7.) Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1993. 96–105, 160–164; *450 Jahre Sigmund von Herbersteins Rerum Moscoviticarum Commentarii 1549–1999: Jubiläumsvorträge*. Hg. von Frank KÄMPFER–Reinhard FRÖTSCHNER. (Schriften Zur Geistesgeschichte des östlichen Europa.) Wiesbaden, Harrassowitz, 2002; Karl A. E. ENENKEL: *Die Erfindung des Menschen. Die Autobiographie des frühneuzeitlichen Humanismus von Petrarca bis Lipsius*. Berlin–New York, de Gruyter, 2008. 546–574; Barbara DENICOLÒ: Auftrag und Erkundung: Sigmund von Herberstein. *historia. scribere*, 2. 2010. 291–308, részletes bibliográfiával: 305–307; Friedrich POLLEROS: Gesandte im Bild. Repräsentationsformen der Diplomatie. In: *Politische Kommunikation zwischen Imperien. Der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa*. Hg. von Gunda BARTH–SCALMANI–Harriet RUDOLPH–Christian STEPPAN. (Innsbrucker historische Studien, 29.) Innsbruck, StudienVerlag, 2013. 41–67; *Sigmund Herberstein: Zwischen Privat und Staat*. A Bécsi Egyetemen 2016. szeptember 20–21-én tartott nemzetközi szimpózium, 2020-ra tervezett tanulmánykötettel http://www.skica.at/w/images/0/09/Internationales_Symposium_Programm.pdf; Polona VIDMAR: *Cæsari in mis omni hora fidelis servivi: The Portraits of Sigmund Herberstein and Walter Leslie in Diplomatic Robes*. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 43. 2019. 75–90.

3. **Augustin Hirschvogel:** *II. Lajos király*
In: Sigmund von HERBERSTEIN: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*.
Wien, 1549

Bécsben megjelent, *Rerum Moscoviticarum Commentarii...* című oroszországi útleírásában (3. kép). Herberstein I. Miksa, V. Károly (1500–1558) és I. Ferdinánd (1503–1564) tanácsosaként több évtizeden keresztül végzett követi szolgálatokat, 1526 előtt többször járt II. Lajos budai udvarában is. A legjelentősebb két oroszországi útja volt, 1517–1518-ban, illetve 1526-ban. Számptalan kiadást meg-

4. **Id. Hans Burgkmair:** *Banathias*
In: I. Miksa császár *Genealógiája*, 1509–1512 között
fametszet-próbanyomat

ért oroszországi útleírásában elsőként ismertette meg Európát az ottani társadalmi berendezkedéssel, vallással, szokásokkal, földrajzi sajátosságokkal, állatvilággal.

Herberstein útleírásait és önéletrajzait saját képmásai mellett (a 16. században szokatlanul erőteljes önreprezentációs igény jeleként hat egész alakos fametszetet készíttetett magáról, amelyek a követi útjai során viselt, vagy a meglátogatott uralkodótól kapott ünnepi ruházatban ábrázolták) az életében és követi tevékenységében fontos szerepet játszó uralkodók portréival, illetve utazási jelenetekkel is szemléletessé tette. Az öt úti jelenet közül kettő magyarországi élményeit mutatta be: az egyikben háromlovas kocsin Budára utazik, egy másik jelenet pedig 1541-es magyarországi útját elevenítette fel, amelynek során a Buda melletti hadi táborban – diplomáciai pályafutása egyik csúcspontjaként – I. (Nagy) Szulejmán (1494–1566) oszmán szultánnal tárgyalt.

Az 1549-es útleírás hat uralkodókép-mása címet tartó, páncélos fantáziaalakokat ábrázolt, akiket az Österreichische Nationalbibliothekben őrzött díszpéldány¹⁹ színezett rézmetszeteinek feliratai, illetve címerábrázolásai alapján is azonosíthatunk. A metszeteket – mint a rajtuk lévő monogram és dátum mutatja – 1546-ban Augustin Hirschvogel (1503–1553) készítette. Az ábrázolások egyértelmű hasonlóságot mutatnak id. Hans Burgkmair I. Miksa *Genealógiájához* 1509 és 1512 között készített 92 darabos fametszetsorozata néhány királyábrázolásával, illetve a Waldburg nemesi család őseit bemutató ún. *Pappenheim Chroniknak*²⁰ az idősebb és az ifjabb Burgkmair által 1530 körül készített képeivel. II. Lajos Herberstein útleírásában megjelenő képmása jelentős egyezést mutat a *Genealógia* Banathias királyt ábrázoló fametszetével (4. kép).

Hirschvogel II. Lajos állóképe még jobban hasonlít az 1545–1547 között készített ún. *Augsburger Geschlechterbuch*nak, az augsburgi patrícuscsaládokat bemutató nemzetségekönyvnek²¹ a Breuning család címetartó heroldját ábrázoló sokszorosított grafikájához (5. kép). A 44 rajzból és 53 rézkarc-próbanyomattól álló sorozatot ifj. Hans Burgkmair és ifj. Heinrich Vogtherr (1513–1566/68) készítette.²² Úgy tűnik tehát, hogy Hirschvogel közvetlen előképe nem a *Genealógia* lehetett, hanem a *Genealógia* ábrázolásainak egy részét előképként felhasználó *Augsburger Geschlechterbuch* próbanyomatai. Ezt támasztja alá az is, hogy míg a *Genealógia* uralkodóportréi semleges háttérben jelennek meg, a *Pappenheim Chronik*, az *Augsburger Geschlechterbuch*, illetve Hirschvogel metszetein füves, göröngyös talajábrázolással találkozunk. Az 1545 körül Bécsben letelepedett Hirschvogel ismerhette ugyanakkor a *Genealógia* nyomtatásban meg nem jelent, de próbanyomatai révén a 16. század első felében széles körben ismertté vált darbjait is, mivel néhány uralkodóról Herberstein útleírása számára készített ülőképeinek az előzményét csak a *Genealógiában* találjuk meg. Vogtherrék munkája nyomtatásban csupán 1618-ban jelent meg.

5. Ifj. Hans Burgkmair –ifj. Heinrich Vogtherr: A Breuning család őse
In: *Augsburger Geschlechterbuch*, 1545–1547 között
rézkarc-próbanyomat

A *Genealógiában* Banathias királyt, Vogtherrék metszetét a Breuning család őseit, Hirschvogel illusztrációján II. Lajos ábrázoló figurával itt is találkozunk, itt azonban a Winckler család címetartó heroldját jelenítette meg.²³

19 Wien, Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Bildarchiv und Grafiksammlung. 261764-D (261764-D FID MAG FID)

20 Simon LASCHITZER: Die Genealogie des Kaisers Maximilian I. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 7 (1888) Wien, 1–25; Hildegard ZIMMERMANN: Hans Burgkmair des Älteren Holzschnittfolge zur Genealogie Kaiser Maximilians I. *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, 36. 1915. 39–64.; *Chronik und Genealogie der Truchsess von Waldburg mit eingeklebten illuminierten Holzschnitten* von Hans BURGMKAIER. München, Bayerische Staatsbibliothek (BSTB), Cgm 1292. Vö. *Bürgermacht und Bücherpracht: Augsburger Ehren- und Familienbücher der Renaissance*. Hg. von Christoph EMMENDÖRFFER–Helmut ZÄH. Katalogband zur Ausstellung im Maximilianmuseum Augsburg vom 18. März bis 19. Juni 2011.

Luzern, Maximilian Museum, 2011. 188–189; Kat. 25; *Das Augsburger Geschlechterbuch – Wappenpracht und Figurenkunst. Ein Kriegsverlust kehrt zurück*. Hg. Hans Martin KAULBACH–Helmut ZÄH Luzern, Quaternio-Verlag, 2012. 13, 23, 209–210.

21 KAULBACH–ZÄH 2012 (ld. 20. j.). Vö. EMMENDÖRFFER–ZÄH 2011 (ld. 20. j.) 184–187; Kat. 24; 190–193; Kat. 26.

22 Edith SEIDL: Die Künstler des Augsburger Geschlechterbuchs: Hans Burgkmair der Jüngere und Heinrich Vogtherr der Jüngere. In: KAULBACH–ZÄH 2012 (ld. 20. j.) 19–32. A kutatásban vita van arról, hogy az idősebb vagy a fiatalabb Vogtherr dolgozott-e a sorozaton. Uo. 19.

23 *Erster Theil. Erneuwtes Geschlechter Buch. Der löblichen deß Heiligen Reichs Statt Augspurg Patriciorum, darunter 80. vor auß lustige zierliche Contrafacturen, der Schildt, Helm vnd Wappen, Ehrngemeldter geschlech-*

Az ábrázolások többszörös átvétele szemléletes példája annak a 16. századi gyakorlatnak, amely ugyanazt a motívumot különböző személyek, események megörökítésére használja fel, s – mint II. Lajos „portréja” esetében látjuk – nemcsak olyan időben távoli vagy fiktív személyek bemutatására, akiről nem készült képmás, hanem közelmúltbeli vagy kortárs emberekére is, akiről létezett többé-kevésbé élethű portré. Úgy tűnik, Herberstein – okkal – nem volt megelégedve az uralkodóábrázolások hitelességével, későbbi kiadványaiban ugyanis már nem találkozunk ezekkel a páncélos fantáziaképekkel. Hirschvogellegel készítettett egy arcképsorozatot – a korábbi hat uralkodó helyett hétről –, s ezek az új képek, illetve ezek variánsai díszítették későbbi kiadványait. Az új ábrázolások a kor fogalmai szerint hitelesebbek voltak az egész alakos képeknél, hiszen előképeikül az uralkodókról készült metszetek, festmények, érmek szolgáltak.

A páncélt viselő II. Lajos ábrázolásával az *Ehrenspiegel des Hauses Österreich* (*Ehrenwerk des Hauses Österreich*, *Österreichisches Ehrenwerk*) című, a müncheni Bayerische Staatsbibliothekben²⁴ őrzött, Clemens Jäger²⁵ (1500 k.–1561) által 1555–1559 körül a Fugger család számára összeállított, több száz miniatúrával illuminált, szépírásos krónika²⁶ illusztrációján is találkozunk. A kódex illusztrációit feltehetően „az 1547-ben elhunyt ifjabb Jörg Breu műhelyének valamelyik tagja vagy követője (egyes feltételezések szerint Gall Schemell, 1482–1559)” készítette.²⁷ A mohácsi csatának a krónika második kötetében található reprezentatív, fekvő formátumú, topografikus-analitikus ábrázolásán a kompozíció bal

oldalán tűnik fel K[önig]. Ludwig felirat alatt a király lovon ülő alakja.²⁸ Az uralkodó – az *Ehrenspiegel* számos csatajelenetének szereplőjéhez hasonlóan – páncélt és az ókori hadviselési hagyományokra (*Pteryges*) visszavezethető, bőrből vagy textiltől készült, piros-fehér színű, rakott szoknya formájú rövid csatakötényt, csataszoknyát visel.

Clemens Jäger munkájának közel tíz másolata közül három illuminált, amelyek közé tartozik a bécsi nemzeti könyvtárban őrzött, 1591 és 1599 között készült két-kötetes példány is,²⁹ amely követi a nagyfólió méretű eredeti munka tagolását és méretét. Buzási Enikő és Pálffy Géza kutatásai szerint a bécsi másolat vezető illusztrátora Hans Maisfelder (1543 k.–1616) volt,³⁰ így feltehetően ő készítette a mohácsi csatának itt is a második kötetben található ábrázolását is, amelynek kompozíciója hasonló a Münchenben őrzött eredeti kézirat képéhez, csak hiányoznak róla a magyarázó feliratok.³¹ A Hans Maisfelder festővel („burger und maler zu Hall”) 1591. szeptember 14-én két nagy könyv kifestésére kötött szerződésben portrék, látképek és városképek mellett csataképek (*Schlachten*) lemásolása is szerepelt.³² A ránk maradt adatok szerint a kódex szövegének leírója az a Jakob Schrenk von Notzing (1539–1614) volt, aki II. Ferdinánd (1529–1595) főherceg történészeként az amb-rasi gyűjtemény később említésre kerülő *Armamentarium Heroicum...* című, 1601-ben megjelent rézmetszetes katalógusának összeállítója és a nevezetes személyek rézmetszetes portréja mellett közzétett életrajzok írója volt.³³ II. Lajos páncéljának és sisakjának formája a két-kötetes bécsi másolat illusztrációján is hasonló, mint a

tern. In *drey vnderschiedliche Bücher abgetheilt*. Augspurg, Wilhelm Peter Zimmermann, 1618. 33. számú kép. Herberstein kiadványainak illusztrációjáról legújabban ld. PAPP JÚLIA: Siegmund von Herberstein kiadványainak magyar vonatkozású illusztrációi. *Magyar Könyvszemle*, 137. 2021. 1. sz. 1–38.

- 24 *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*. 1. kötet: BStB, Cgm 895: 394 fólió, 505 × 380 mm, 2. kötet: Cgm 896: 386 fólió, 505 × 380 mm.
- 25 Gregor ROHMANN: „Eines Erbaren Raths gehorsamer amptman”. *Clemens Jäger und die Geschichtsschreibung des 16. Jahrhunderts*. Augsburg, Wissner-Verlag, 2001.
- 26 SZENTESI Edit, Az úgynevezett Fugger-féle Habsburg Ehrenspiegel. In *Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei*. Szerk. MIKÓ ÁRPÁD. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2002, 292: 271. tétel; BUZÁSI ENIKŐ–PÁLFFY GÉZA: A magyar korona eddig ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2014. 2. sz. 217–264; ENIKŐ BUZÁSI–GÉZA PÁLFFY, *Augsburg – Wien – München – Innsbruck. Die frühesten Darstellungen der Stephanskronen und die Entstehung der Exemplare des Ehrenspiegels des Hauses Österreich. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Budapest, Institut für Geschichte des Forschungszentrums für Humanwissenschaften UAW, 2015; PAPP 2019 (ld. 1. j.) 179–185.

- 27 BUZÁSI–PÁLFFY 2014 (ld. 26. j.) 228. Schemellről: *Welt im Umbruch. Augsburg zwischen Renaissance und Barock*, Bd. 1. Hg. von Ferdinand ANDERS–Ebba KRULL. Ausstellungskatalog. Augsburg, Augsburgischer Druck- und Verlagshaus, 1980. 223. Nr. 160.

- 28 EHRENSPIEGEL (ld. 24. j.), II., 378v–379r.

- 29 ÖNB, 1. kötet: Cod. 8613 (Buch I–VI.) 326 fólió, 525 × 380 mm (szövegűtkör: 385/405 × 250/255 mm) 2. kötet: Cod. 8614 (Buch VII.) 355 fólió, 520 × 383 mm (szövegűtkör 380/390 × 250/260 mm).

- 30 BUZÁSI–PÁLFFY 2014 (ld. 26. j.) 233.

- 31 *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*. ÖNB, Cod. 8614, fol. 350.

- 32 „...die zwai grosse büecher, darinen die österreichischen historien begrüffen, zu malen und mit gueten frischen farben zu illuminiren auch mit gold und silber zu versehen angenomen nachvolgender gestalt: das ime von einer jeden grossen fügen, darinen die schlachten, landschaften, conderfch und stött begrüffen...” David Ritter von SCHÖNHERR: *Urkunden und Regesten aus dem K. K. Statthalterei-Archiv in Innsbruck. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlung der Allerhöchsten Kaiserhauses* 17. 1896. XXII: 14229. tétel, vö. BUZÁSI–PÁLFFY 2014 (ld. 26. j.) 233.

- 33 BUZÁSI–PÁLFFY 2014 (ld. 26. j.) 230.

münchenin, itt azonban nem acélszínű, hanem arany-színű a páncél, s a hangsúlyos piros-fehér csatakötény helyett csak egy elmosódott bordó szoknyafélét látunk.

Az *Ehrenspegel* és másolata illusztrációján láthatóhoz hasonló vértzetben jelent meg II. Lajos az Österreichische Nationalbibliothekben őrzött, Dzelálzáde Musztafa oszmán történetíró *Az országok osztályai és az utak felsorolása* című, 1566–1567-ből származó krónikájának legrégebbi, 1575-ben Ibrahim ibn Ali által Szolnokon készült másolatának a mohácsi csatát bemutató, szintén fekvő formátumú illusztrációján is.³⁴ Az ábrázolások közötti hasonlóság – a díszes, aranyszínű sisak és páncél, a piros csatakötény, a ló páncélján, takaróján található címerek – a páncélt viselő keresztény uralkodó (lovagkirály) korabeli képi toposzának elterjedtségében kereshető. A hangsúlyos tolldíszes sisakot, páncélt és bordó színű csatakötényt viselő lovag például az I. Miksa kulturális önreprezentációjában (*Gedachtnus*) fontos szerepet játszó,³⁵ az uralkodó életét és tetteit bemutató, 1517-ben megjelent *Theuerdank* színezett fametszetein (8, 9, 11, 12, 24, 74, 75, 77. stb.) is feltűnik.

A 16. században az oszmán miniatúrafestészetben is nyomon követhető az európai képzőművészet hatása. A Boszniából származó Matrakcsi Násuh (Matrakçi Nasûh)³⁶ krónikaíró és illusztrátor, Nagy Szulejmán fegyverhordozója például az 1530–1540-es években egy új, valóság-hű, topografikus jellegű kartografikus stílust honosított meg, amelyen az ábrázolt városokat a nyugat-európai metszetekhez hasonlóan felülnézetből, szinte térképszerűen mutatta be. A hagyományos miniatúrafestéssel párhuzamosan kialakuló új stílus elterjedésében közrejátszhatott az is, hogy a könyvfestőműhelyekben a meghódított területekről származó, hadifogolyként, rabszolgaként Törökországba kerülő dél- és kelet-európai művészek – köztük magyarok – is dolgoztak. Ezek az új típusú miniatúrákon európai harcosok hadi felszerelésének, páncéljának, fegyverei-

6. Giovanni Battista Fontana–Dominicus Custos: II. Lajos király
In: *Augustissimorum Imperatorum...* [Innsbruck], 1601. 11. tábla

nek, előkelők öltözetének, épületeknek a bemutatásával találkozunk, s térszemléletük, tájbrázolásuk, kompozíciójuk is gyakran hasonlít a 16. századi európai festményekére, metszetekére.³⁷

34 ÖNB, Cod. Hist. Osm. 41. fol. 103v–104r. Ltsz. E 4783C. Újabbban ld. Brodarics-*emlékkönyv: egy különleges pártváltás a mohácsi csata után*, Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz: 1527. március 18., Dévény. [Összeáll. Kasza Péter–Pálffy Géza.] Budapest, MNL OL, 2011. 10–11; *Közös úton 2016* (ld. 2. j.) 282–283; 6.H.1. tétel; PAPP 2019 (ld. 1. j.) 183–194; POLGÁR Balázs: A második mohácsi csata mítosza és valósága, I. In: FODOR–VARGA 2019 (ld. 1. j.) 394–395.

35 Miksa és a művészetek kapcsolatáról ld. pl. Benedikt SAUER: *Hofburg Innsbruck*. Wien–Bozen, Folio, 2010. 17; Hermann WIESFLECKER: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band 5. *Der Kaiser und seine Umwelt. Hof, Staat, Wirtschaft, Gesellschaft und Kultur*. Wien, Böhlau, 1986. 306–380; *Kaiser Maximilian I. und die Kunst der Dürerzeit*. Hg. von Eva MICHEL–Maria Luise STERNATH. München, Prestel, 2012; *Maximilians Ruhmeswerk. Künste und Wissenschaften im Umkreis Kaiser Maximilians I.* Hg. von Jan-Dirk MÜLLER–Hans-

Joachim ZIEGELER. Berlin, de Gruyter, 2015; Stefan KRAUSE: *Freydal. Medieval Games. Das Turnierbuch Kaiser Maximilians I.* Köln, Taschen, 2019; *Maximilian I.: „zu Lob und ewiger Gedachtnus“*. Hg. von Sabine HAAG–Veronika SANDBICHLER. Ausstellungskatalog KHM Wien–Schloss Ambras Innsbruck. Wien, KHM–Museumsverband, 2019.

36 *Matrakçi Nasuh, a 16. század géniusza*. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban (2017. november 23. – december 28.).

37 FEHÉR Géza: *Török miniatúrák a magyarországi hódoltság korából*. Budapest, Magyar Helikon–Corvina Kiadó, 1978. 16–17; FEHÉR Géza: *A magyar történelem oszmán-török ábrázolásokban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 31–32; PAPP Júlia: A szigetvári hadi táj képzőművészeti ábrázolása a 16–17. században. In: *Turbék. Szulejmán szultán zárándokvárosa*. Szerk. PAP Norbert. Budapest–Pécs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. 470–471.

7. II. Lajos király

In: *Mausoleum potentissimum...* Nürnberg, 1664

- 38 SZENDREI János: *Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon*. Budapest, Az Ezredéves Kiállítás Országos Bizottsága, 1896. 168: 534. tétel.
- 39 LUKINICH Imre: A három részre szakított ország. In: *Magyar művelődéstörténet*. III. A kereszténység védőbástyája. Szerk. DOMANOVSKY Sándor. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, é. n. [1939–1942] 64; GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Budapest, Képzőművészeti Alap, 1986. 18–22; *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról*. Szerk. MIKÓ Árpád–SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000. 362–363, 397. VI–31. tétel; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 141: 52. tétel.
- 40 Martin SCHROTT: *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs und allgemeiner Christenheit in Europa*. München, Adam Berg, 1581. 17r–17v. Vö. CENNERNÉ WILHELM B Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Budapest, Balassi Kiadó, 1997. Kat. A 52; Tüskés Gábor: *A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai*. In: Tüskés Gábor–KNAPP Éva: *A Fortunatustól a Törökországi levelekig. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Uni-

Szendrei János 1896-ban így vélekedett a Dzselaálzáde Musztafa kéziratát díszítő illusztrációról: „De legjobban érdekel bennünket a középpütt lovagló király, II. Lajos alakja, aki kétfejű sassal díszített lótakaróval, vértezett lovon, maga is aranyozott teljes burgundi vértezetben, sisakján aranyozott koronával s ebből hosszan hátra le-lógó strucz-tollal van öltözve. Ez alak maga a legnagyobb bizonyíték a kép hűsége mellett...”,³⁸ mert hasonlít az említett, akkor még II. Lajos egykori tulajdonának tartott díszes páncélhoz, illetve a II. Lajos 1525-ös dísztallérján látható lovas alak páncéljához. Mivel a páncél – mint láttuk – 1533-ban a lengyel királyfi számára készült, az 1525-ös érem mellett feltehetően a mohácsi csatát ábrázoló török miniatúrának sem volt az előképe.

Páncélt viselt a lovával együtt a mocsaras vízbe zuhanó II. Lajos Johann Nel 1581-ben készült, a törökök által megkínzott Hungáriát megjelenítő fametszetén,³⁹ amely Martin Schrott törökök elleni harcra buzdító könyvében jelent meg.⁴⁰

Páncélban, derekán karddal, fején koronával örököltette meg az inkább középkorúnak, mint húszévesnek látszó, testes uralkodót a II. Ferdinánd főherceg (1529–1595) ambrasi fegyvergyűjteményének részét képező Heldenrústammer darabjait bemutató, *Augustissimum Imperatorum...* (közismertebb nevén *Armamentarium Heroicum*) című kiadvány. Az első illusztrált múzeumi katalógusnak tartott, Giovanni Battista Fontana (1524–1587) rajzai után Dominicus Custos (1560–1612) által készített 125 metszettel díszített könyv 1601-ben latinul, majd két év múlva német fordításban is megjelent (6. kép).⁴¹ II. Lajos tehát – az *Armamentarium*ban szintén megjelenített Zrínyi Miklóssal (1508 k.–1566) együtt – a Habsburg Birodalom hősi panteonjának szereplője lett.⁴² II. Lajos egész alakos képmása és életrajza

versitas Könyvkiadó–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015. 230.

- 41 Jakob SCHRENCK VON NOTZING: *Augustissimum imperatorum, serenissimum regum atque archiducum, [...]. Oeniponte [Innsbruck], Ioannes Agricola, 1601. Taf. 11. Újabbban ld. Die Fugger im Bild. Selbstdarstellung einer Familiendynastie der Renaissance. München, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010. 166–169. 9. tétel; Christina POSSELT-KUHIL: *Kunst und Krieg. Semantiken der Inszenierung des „Kunsthelden“ am Beispiel des Armamentarium heroicum. Kunst und Krieg, 3. 2015. no. 2. 45–57. (irodalommal). II. Lajos ábrázolásáról: Kovács 2000 (ld. 2. j.) 158; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 146: 41. tétel.**
- 42 Két másik korabeli, a Habsburg-házhoz is kapcsolódó „hősalbumban” azonban nem szerepel. Dominicus CUSTOS: *Atrium heroicum Caesarum, Regum, aliarumque summatum, ac procerum [...]. Imaginibus LXXXII. Illustratum*. Pars 1–4. Augsburg, Michael Manger, 1600–1602. (Zrínyi Miklós mellképe ebben megtalálható); Gaspar OSELLI–FRANCESCO TERZIO: *Imagines Gentis Austriacae*. Pars I–V. [Innsbruck] Höller, 1569–1573.

8. **Johann Azelt: II. Lajos király**
In: [Johann Christoph BEER:] *Der Herzogen und Königen in Hungarn. Leben / Regierung und Absterben...* Nürnberg, 1683. 471.

9. **II. Lajos király**
In: Johann Adam Xavier SCHAD: *Effigies ducum et regum Hungariae...* [h. n.] 1687

szerepelt a metszetes katalógus Johann David Köhler (1684–1755) német történész, numizmatikus, heraldikus által 1735-ben latin, illetve német nyelven megjelentetett újabb kiadásában is.⁴³

A korabeli inventáriumok szerint az 1590-es évektől már biztosan az ambrasi gyűjteményben őriztek egy II. Lajos egykori tulajdonként számontartott jobb vállvértet.⁴⁴ A bordázott, aranyozott, maratott, levéldísz és

43 *Ombraßische Helden-Rüst-Kammer, welche von Ferdinanden, Ertzhertzen zu Oesterreich, herrlich angerichtet [...]. In Lat. Sprache, von Johann Engelberten Noyse von Campenhouten aber in Teutscher Übers. hist. beschrieben und in wiederholter Ausgabe erneuert worden von Johann David KÖHLERN.* Nürnberg, Christoph Weigels Seel. Wittib., 1735; *Armamentarium Heroicum Ambrasianum...* a Io. Davide KOELERO. P. P. Nürnberg, Sumtibus viduae C. Weigellii, 1735. 41–43; 11. kép. Köhler nemcsak lábjegyzeteket fűzött a szöveghez, hanem a leírás végén

a témával foglalkozó történeti forrásokat is ajánl az olvasók figyelmébe: többek között Zsámboky János (1531–1584), Brodarics István, Johannes Löwenklau [Leunclavius] (1541 k.–1594), Paolo Giovio (1483–1552), Istvánffy Miklós (1538–1615) munkáját. A szöveget kiegészítette egy epigrammával is. Uo. 43. Vö. Friedrich Otto von LEBER: *Wien's Kaiserliches Zeughaus. Zweiter Theil.* (Rückblicke in Deutsche Vorzeit, III.) Leipzig, Koehler, 1846. 225.

44 Ld. PAPP 2020 (I. d. 2. j.) 273–274. részletes irodalommal.

varrás mintázatú,⁴⁵ egykor egy lovaglópáncélhoz (*Reiterharnisch*) tartozó darab ma a bécsi Kunsthistorisches Museum Hofjagd- und Rüstkammerjében (A 179) található. A páncélgyűjtemény képes katalógusának metszeteit készítő művészek azokban az esetekben, amikor a gyűjteményben az ábrázolt személy teljes páncélzata szerepelt, értelemszerűen abban örökítették meg egykori tulajdonosukat. Amikor azonban csak a páncél egy darabját őrizték a gyűjteményben, mint II. Lajos esetében is, a művészek alkalmanként a megmaradt darab alapján kreáltak egy valóságos és fiktív elemekből összeállított, hibrid „fantáziapáncélt”.⁴⁶ Bár a metszeten II. Lajos páncéljának felső részét nem látjuk, mert egy köpeny fedi, a combvért mintázata egyértelmű hasonlóságot mutat az egykor az ambrasi gyűjteményben, ma Bécsben őrzött vállvértével.⁴⁷

A Nádasdy-féle Mausoleum (1664)

II. Lajos-ábrázolásának 17–19. századi recepciója

Az *Armamentarium* illusztrációjánál jobban közelített II. Lajos ábrázolása a páncélos lovagkirály ideálalakjához az 1664-ben Nürnbergben Nádasdy (III.) Ferenc (1623–1671) országbíró költségén megjelentetett, *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum* című kiadványban (7. kép). A magyar vezéreket és királyokat ábrázoló metszetek eredetileg Berger Illés (1562–1644) királyi történetírónak a magyarok történetét feldolgozó háromkötetes, de megjelenésre nem került monumentális munkájához készülték 1619 és 1632 között.⁴⁸ A metszetekhez csatolt leírások latin szövegét Nicolaus Avancini (1611–1686) írta és Sigmund von Birken (1626–1681) fordította németre. Míg az *Armamentarium* középkorú-

10. Franz Leopold Schmittner: II. Lajos király
In: *Corpus Iuris Hungarici*, Nagyszombat, 1742

ként ábrázolta a mohácsi csatában elesett uralkodót, a Nádasdy-féle *Mausoleum* rézmetszetén – amelynek előképe a Weisskunig Miksa császár-ábrázolása (55, 131, 137. stb. kép) volt – kezét kardja markolatán tartó, tehát „harcra készülő” fiatal hőst látunk, aki azonban sisak helyett még koronát visel, s baldachinos trónja előtt áll.⁴⁹

A *Mausoleum* vezér- és királyportréi a 17–19. században óriási népszerűsége tettek szert, fal- és mennyezetképek, táblaképek, rajzok, sokszorosított grafikák és szobrok előképeként szolgáltak.⁵⁰ II. Lajos portréja is gyakran feltűnt, például a nagybicsei Thurzó-kastély első emeleti udvari folyosójának 17. századi falképsorozatán, amelynek egy 1834-ből származó leírásában II. Lajos képmásának a mohácsi csatában elszenvedett veszteségekre utaló felirata is megőrződött.⁵¹ A *Mausoleum* II. Lajos-ábrázolását használta előképként a Johann Hofmann (1629–1698) által 1683-ban és 1684-ben kiadott, a magyar vezéreket és királyokat bemutató, Johann Azelt (1654–1692) egyszerűsített metszeteivel illusztrált könyv (8. kép),⁵² Johann Adam Xavier Schad 1687-ben megjelentetett *Effigies ducum et regum Hungariae...* című

45 KALMÁR 1971 (ld. 2. j.) 295.

46 THOMAS 1971 (ld. 2. j.) 60.; KOVÁCS 2000 (ld. 2. j.) 158.

47 Thomas 1971 (ld. 2. j.) 60. A metszetsorozatban többször találkozunk ehhez hasonló fiktív kiegészítésekkel azokban az esetekben, amikor az eredeti páncélból csak egy darab maradt fenn. Uo. 60.; KOVÁCS 2000 (ld. 2. j.) 158.

48 A bőséges irodalomból ld. pl. RÓZSA György: *Magyar történetábrázolás a 17. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. 13–80.; G. ETÉNYI Nóra: A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. FODOR Pál–PÁLFFY Géza–TÓTH István György. Budapest, MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, 2002. 122–130.; KEES TESZELSZKY: Elias Berger *Historia Ungarica* című művének keletkezése és háttere (1603/4–1645). In: *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi*

történetírásról. Szerk. TÓTH Gergely. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 149–168.; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 138–140, 148: 54. tétel.

49 PAPP 2019 (ld. 1. j.) 196–187.

50 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 60–80.

51 *Saeva Ludovicum sunt fata secuta secundum, / Accipit Hungaricum dum Diadema Puer, / Turca viget, Regnum tenet, Condordia, Pax, Lex / Cum misero misere cuncta sepulta jacent*. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 67.

52 [Johann Christoph BEER:] *Der Herzogen und Königen in Hungarn. Leben / Regierung und Absterben [...] auch mit ihren warhafften Bildnissen / ans Licht gegeben*. Nürnberg, In Verlegung Johann Hofmanns / Gedruckt bey Christina Sigm. Froberg, 1683, 1684. 471. Vö. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 74.

11. II. Lajos király (rézmetszet), 18. század vége?
 Universitätsbibliothek Leipzig, ltsz. II/III, 578 Bl. 4

kiadványa (9. kép),⁵³ illetve az 1742-ben Nagyszombatban megjelent, illusztrált *Corpus Iuris Hungarici* (10. kép).⁵⁴ Itt azonban az uralkodó már nem a *Mausoleum*-ban látható nyitott koronát, hanem a Szent Koronát viselte. Egy gyenge minőségű színezett kézi rajzokat tartalmazó, 1785-ből származó, részben a *Mausoleum* metszeteit előképként használó képkötet, „melynek possessora és talán a megrendelője is a múzeumalapító Széchényi Ferenc”⁵⁵ volt, a vezérektől II. József-ig tartalmazza a magyar uralkodók képeit.⁵⁶

53 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 74–75; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 54. és 54b tétel, 148. Schad a *Mausoleum* rézdúcúait használta, amelyeket a konfiskált Nádasdy-javak császári gondnokaként szerzett meg. Vö. MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 292.

54 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 76, 159; PAPP–KIRÁLY 2018 (ld. 1. j.) 95–96.

55 KÖLLŐ Zsófia: A Nádasdy-Mausoleum újrahasonosítása. In: *kultúrjav. Írásbeliség és szóbeliség irodalma – újrahasonosítva*. Szerk. BARTÓK Zsófia

12. Moritz von Schwind–Josef Kriehuber: II. Lajos király (litográfia), 1830
 In: *Magyar vezérek, hercegek és királyok képekben – Ungarns erste Heerführer, Herzoge, Könige [...]* Wien, 1830. 53. tábla

A *Mausoleum* II. Lajos-ábrázolásával a 19. században is gyakran találkozunk, mivel a „humanisztikus történeti portrét Magyarországon a 19. századra nézve is alapvető érvénnyel [...] a 17. század elején a *Mausoleum* rézmetszetsorozata kodifikálta”.⁵⁷ A *Mausoleum* volt az

Ágnes et al. *Fiatalkor Konferenciája 2014*. Budapest, reciti, 2015. 99.

56 *Icones duorum et regum Hungariae a Keve duce vsque Iosephum II. regem coloribus pictae anno 1785*. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 1704. 370 × 220 mm. Vö. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 72, 157; KÖLLŐ 2015 (ld. 55. j.) 98–99.

57 MAROSI Ernő: A magyar történelem képei. In: MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 16; vö. RÉVÉSZ Emese: *Virtuális panteonok*. Grafikai arckép-

13. II. Lajos király

In: Joseph Vinzenz HÄUFLER: *Kleine historische Bilder-Gallerie aus Ungarns denkwürdiger Vorzeit*. Pest, 1847

előképe annak a jelzetlen és datálatlan rézmetszetnek, amelynek kompozíciója – az uralkodó háromnegyed alakos képe egy plasztikusan megformált ovális keret-

ben látható, alatta ívelt oldalú, hangsúlyosan térben ábrázolt posztamens az ábrázolt nevével: LUDOVICUS SECUNDUS REX HUNGARIAE – a 18–19. század fordulójának könyvillusztrációira emlékeztet (11. kép).⁵⁸

A 18. század végén vagy a 19. század első évtizedeiben jöhetett létre az a királyokat ábrázoló sorozat, „amelynek addressze Anton Tessarót, illetőleg Josef Karl Drahát nevezi meg kiadóként”.⁵⁹ A *Mausoleum* metszetei nyomán készített színezett rézkarcok között II. Lajos ábrázolásával is találkozunk. Mivel a képmások között szerepel I. Ferenc (1768–1835), a sorozat 1792 után – ebben az évben koronázták német-római császárrá, illetve magyar és cseh királlyá – keletkezett. A bécsi Tessaro 1792 körül készített egy Szent Istvánt és Szent Imrét ábrázoló színezett rézkarcot,⁶⁰ de ismerünk tőle feltehetően 1820 körül kiadott, a napóleoni háború egyik csatáját (Altenburg, 1813. szeptember 28.) megelevenítő lapot is.⁶¹

1830-ban Bécsben, a Litographisches Institutnál jelent meg az a magyar vezéreket és királyokat bemutató sokszorosított grafikai sorozat, amelynek lapjait Moritz von Schwind (1804–1871) rajzai nyomán Josef Kriehuber (1800–1870) készítette. A 69 kőrajzzal illusztrált füzetes kiadvány⁶² a hasonló jellegű későbbi vállalkozásoknak is előképül szolgált. „A lapok rajzolója [...] felhasználta képei egy részéhez a Nadasdy-féle *Mausoleum* [...] alakjait, oly módon másolva le azokat, hogy a hátteret és a környezetet újraalkotta. Más lapoknál egyéb mintaképeket vett alapul, így például Mátyás király képe esetében is, ahol az ambrasi gyűjtemény babérkoszorús Mátyás képmását követte.”⁶³ Az arcképek általában pontos átvételek voltak, de „a test beállításában és a ruházat részleteiben szabadon érvényesült Schwind romantikus fantáziája”.⁶⁴ Schwindék albumában például csak

csarnokok a 19. századi hazai populáris grafikában. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 34. 2009. 109–134, különösen a „Történeti panteonok sajtóillusztrációként” című alfejezet, 120–126.

58 Universitätsbibliothek Leipzig, inv. II A III, 578 Bl. 4; Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok (MNM TKCS), ltsz. 231-1914.

59 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 77, 159. MNM TKCS, ltsz. 222.

60 293 × 190 mm. MNM TKCS, ltsz. 187. Vö. KNAPP Éva: „Gyönyörű volt szál alakja”. *Szent István király ikonográfiája a sokszorosított grafikában a XV. századtól a XIX. század közepéig*. Budapest, Borda Antikvárium, 2001. 216: 134. tétel; Éva KNAPP-Gábor TUSKÉS: *Die Ikonographie des Königs HI. Stephan I.* In: *Arbeitskreis Bild Druck Papier Tagungsband Budapest 2003*. (Band 8) Hg. von Christa PIESKE-Konrad VANJA-Sigrig NAGY. Münster, Waxmann, 2004. 80.

61 <https://www.nebehay.com/en/articles/napoleonische-kriegeschlacht-bei-altenburg-1606-61.html>. (Letöltve: 2021. 02. 03.)

62 *Magyar vezérek, hertzegek és királyok képekben. – Ungarns erste Heerführer, Herzoge, Könige in einer Reihe von Bildnissen von Béla bis auf Franz I. mit chronologisch-hist. Text begleitet. Mit Lithogr. nach*

Zeichnungen von M[oritz]. von SCHWIND, lithographiert von [Josef] KRIEHBUR, nebst lithogr. Text. Wien, Lithogr. Inst., [1830] (20) levél, 53 tábla. Vö. MIKÓ-SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 533–534: IX-6. tétel; RÉVÉSZ 2009 (ld. 57. j.) 122. Richter Fülöp Antal ugyanakkor 1820-ban készített II. Lajos litográfiáján nem a páncélos II. Lajost ábrázolta, előképe – ahogy a lapon is olvashatjuk – „A Magyar Nemzeti Múzeumban lévő eredeti egykori Kép” volt. Az uralkodó portréja valóban egyértelmű hasonlóságot mutat II. Lajosnak a gyűjteményben található, elefántcsontra festett 16. századi arcképével. MNM TKCS, ltsz. 407. A litográfiát említi: NAGY Zoltán: *A magyar litográfia története a XIX. században*. Budapest, Mérnökök Nyomdája, 1934. (Reprint 2001) 32; GERSZI Teréz: *A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó Zrt., 1960. 151; TIMKÓ György: *A magyar nyomdászattörténelem egyik fehér foltja: a könyvnyomtatás. A magyarországi könyvnyomdászat kezdete. (Második rész) Magyar Grafika*, 4. 2005. 4. sz. 90.

63 MIKÓ-SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 534. Vö. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 77–78, 160.

64 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78.

álló alakok szerepeltek, míg a *Mausoleumban* több, trónon ülő királlyal is találkozunk, köztük például II. Lajos apjával, II. Ulászlóval (1456–1516). A füzetes formában, színezett és színezetlen változatban is kiadott sorozat II. Lajost ábrázoló litográfiájának (12. kép) előképét még a *Mausoleumban* találjuk meg, holott az 1820-as években Bécsben, a renngasse-i Kaiserliches Zeughausban az érdeklődők megtekinthették az akkor még II. Lajosnak tulajdonított – Dorffmaister István II. Lajos-portréján és a mohácsi csatát ábrázoló két festményén⁶⁵ már a 18. század végén megörökített – díszpáncélt.⁶⁶ Schwind pedig alkalmanként merített is inspirációt a Bécsben található műgyűjtemények anyagából, hiszen – mint láttuk – Mátyás király portréjánál például az 1811-től a bécsi Alsó Belvederében kiállított ambrasi gyűjtemény egyik festménye volt a vizuális forrása.

A *Mausoleum* metszete volt az előképe II. Lajos ábrázolásának a magyar királyok genealógiáját bemutató két 19. századi sokszorosított grafikán is, Schmid János és Patacsich József, a „történeti munkásságáról is ismert pesti irodai expeditor”⁶⁷ 1830 körül megjelent, latin, magyar és német magyarázatokkal ellátott litográfiáján,⁶⁸ illetve *A Magyar Királyok származási fája* című, „Nyomt. Böhm. Jg. Bécsben – Pástét János Sajátja” jelzésű, Böhm Ignác által kiadott, színezett könyvmonon is, amely Rudolf (1858–1889) trónörökös említése miatt 1858 után készülhetett.⁶⁹

Joseph Vinzenz Häufner (1810–1852) osztrák történész *Kleine historische Bilder-Gallerie aus Ungarns denkwürdiger Vorzeit* című, 1847-ben Pesten megjelent illusztrált kiadványában, amely a magyar történelmet 1526-ig ismertette, részletes leírást olvashatunk II. Lajos életéről és tevékenységéről, haláláról és holttestének megtalálásáról (220–257). A szövegrészhez mellékelt fél alakos portré a *Mausoleum* ábrázolását követi, bár a páncél rajza nem egyezik meg pontosan a 17. századi rézmet-

14. **Vizkeleti Béla:** II. Lajos király

In: BATIZFALVI István: *Magyar vezérek és királyok arcképcsarnoka*. Pest, 1863. 43. kép

szetével (13. kép). Häufner történelemkönyvében információt kapunk a kép vizuális forrásáról is: „6. König

65 Olaj, vászon, 553 × 271 cm. 1787. Mohács, temetőkápolna. Vö. BOROS László: Dorffmaister Baranyában. *Művészettörténeti Értesítő*, 21. 1974. 1. sz. 279–280; GALAVICS Géza: A történeti téma. In: *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Szerk. SZABOLCSI Hedvig–GALAVICS Géza. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1980. 164; GALAVICS 1997 (ld. 1. j.) 85; MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 71; SINKÓ Katalin: Kontinuitás vagy a hagyomány újratemtése? Történeti képeink a XIX. században. In: *A történeti helyzetű alakváltozásai: kényszerpályák és alternatívák a magyar történelemben*, I. Szerk. GLATZ Ferenc. Akadémiai Műhely. Közgyűlési előadások. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2001. 321–322; VESZPRÉMI 2013 (ld. 1. j.) 265; PAPP–KIRÁLY 2018 (ld. 1. j.) 110; Olaj, vászon, 344 × 254 cm. Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria (SZM–MNG), Itsz. 55.387. GALAVICS 1997 (ld. 1. j.) 85, 91; MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 71, 396–397. VI-30. tétel.

66 Ld. PAPP 2020 (ld. 2. j.).

67 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78. II. Lajosnak csak az arcképe látható Faust Herr 1835 után készített, a magyar uralkodók ábrázolásait I. Ferdinánd nagy méretű, háromnegyedes alakja köré rendező litográfiáján. J. b. I.: Faust Herr inv. at lith., j. k. I. Herausgegeben und zu haben bei Eduard Wagner, Wieden, Heugasse No. 119., j. j. I. Gedr. bei Joh. Höfelich in Wien. MNM TKCS, Itsz. 10713. Vö. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78, 160. Schmid Jánosról ld. NAGY 1934 (ld. 62. j.) 33–38.

68 *Magyar királyok genealógiája*, II. Tabella genealogica regum Hungariae. MNM TKCS, Itsz. 61.147; 10817. Vö. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78, 160.

69 583 × 463 mm. MNM TKCS, Itsz. 9739; ÖNB Bildarchiv, Pk 400, 386, Pk 400, 386a. Vö. FORSTER Gyula: *Magyarország műemlékei 1. A Műemlékek Országos Bizottsága Rajztárának Jegyzéke*. Egybeállította dr. GERECZE Péter. Budapest, A Műemlékek Országos Bizottsága, 1905. 75 × 52 cm. Rómer hagyatékából. 475. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78, 160.

15. **II. Lajos király (fametszet, könyvillusztráció), d. n.**
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
könyvtára, jelzet: 671.

Ludwig II. nach einem Gemälde in Herrn v. Vigyazó's Gallerie." A szerző korábban részletesebben is írt a kép-gyűjteményről: Nagy Lajos király általa közölt portréjának az előképe egy, a nápolyi királyi galériában található festmény volt, melynek másolata megtalálható Vigyázó úrnak a magyar királyokat és híres személyeket ábrázoló gyűjteményében, s, melynek engedélyezte a felhasználását („wovon Herr v. Vigyazó in seiner Gallerie ungarischer Könige und berühmter Männer eine Copie besitzt, und deren Benützung dem Verfasser mit besonderer Gefälligkeit gestattete”. (o. n.) Minden bizonnyal Vigyázó Antal (1793–1861), a napóleoni háborúk Pesten

megtelepedett kapitánya bocsátotta az osztrák szerző rendelkezésére portrégyűjteménye darabjait, aki „saját könyvtárát utazásai során gyarapította”.⁷⁰ Bár később fia, Vigyázó Sándor (1825–1921) is jelentős gyűjtővé vált, 1847-ben még csak huszonegy éves volt. A Podmaniczky–Vigyázó család vagyona (köztük különféle gyűjteményeik) a 20. században a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került. A gyűjtemény megmaradt, különböző múzeumokba jutott darabjait is ismertető 2008-as katalógus ezeket a festményeket nem említi, minden bizonnyal megsemmisültek vagy lappanganak. Nem ismerjük a Häufler által említett, II. Lajost ábrázoló, a Vigyázó-gyűjteményben található egykori festményt sem, a róla készült könyvillusztrációból azonban arra következtethetünk, hogy az is a *Mausoleum* portréjának ikonográfiai típusát vette át.

A *Mausoleum*ban látható páncélban ábrázolta 1861-ben Szemlér Mihály (1833–1904) a vegyesházi királyokat bemutató, Plachy Ferenc (1820–1886 u.) festő által „összegyűjtött” képeket tartalmazó reprezentatív (66 × 91,5 cm) litográfián II. Lajost, aki egyedülként viselt az uralkodók közül harci vértet.⁷¹

A *Mausoleum* II. Lajos ábrázolása volt az előképe annak az egész alakos portrénak is, amelyik Batizfalvi Istvánnak (1824–1899) a magyar vezéreket és királyokat Attilától V. Ferdinándig bemutató, több kiadást megért életrajzgyűjteményében található (14. kép).⁷² A Vizkelety Béla (1825–1864) rajza nyomán készített illusztráció mind beállításában, mind a király páncéljának formájában a 17. századi ábrázolást követi, de az uralkodó fején itt sem látunk koronát. Vizkelety a *Mausoleum* „megoldásait egyéni invencióival egészítette ki, így a fegyverek és viseletek megformálásában saját kutatásaira is támaszkodott”.⁷³ Kriehuberhez hasonlóan azonban ő sem „aktualizálta” II. Lajos viseletét a 18. század vége óta Bécsben megtekinthető, Dorffmeister említett festményei mellett az azokról 1837-ben a fiatal Borsos József (1821–1883) által több példányban elkészített másolatokon⁷⁴ is megörökített páncéllal. Igaz, a II. Lajos portréjáról készült, mellképre szűkített

70 A Podmaniczky–Vigyázó család és a Magyar Tudományos Akadémia. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette PAPP Gábor György. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2008. 11.

71 MNM TKCS, ltsz. 10407. 527 × 705 mm. Vö. GERSZI 1960 (ld. 62. j.) 208; RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 78, 160; RÉVÉSZ 2009 (ld. 57. j.) 122. Plachy sorozatának első, 1860-ban megjelent darabja az Árpád-házi királyokat örökítette meg. Magyar királyok. Árpád-ház. Az arcképeket összegyűjtötte és festette Plachy F. Kőre rajzolta Maszák H. Barabás felügyelete alatt. Kiadja Pfeifer Ferdinánd. Nyomt. Reiffenstein és Rösch Bécsben; Magyar Királyok. Vegyes házak. Az arcképeket

összegyűjtötte P. F. Kőre rajzolta Szemlér Mihály. Kiadja Pfeifer Ferdinánd. Nyomt. Pollák Testvérek Pesten 1861.

72 BATIZFALVI István: *Magyar vezérek és királyok arcképcsarnoka*. Rajzolta VIZKELETY Béla. 60 könyomatú arcképpel. Budapest, Nyomt. és kiadják Pollák testvérek, 1863. 43. kép.

73 RÉVÉSZ 2009 (ld. 57. j.) 122.

74 BÁRÁNY Ágoston: A vándor titkai. V. levél. *Társalkodó*, 1837. 363; GALAVICS 1980 (ld. 65. j.) 166; MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 71; Zsuzsanna FARKAS: Die Rezeption des Malers und Fotografen József Borsos (1821–1883) einst und heute. In: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve*

16. **II. Lajos király halála (fametszet, könyvillusztráció), d. n.**
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
könyvtára, jelzet: 671.

litográfíát csak 1866-ban, tehát Batizfalvi könyvének megjelenése után adták ki.⁷⁵

Mind II. Ulászló, mind II. Lajos életrajzát a *Mausoleum* ábrázolásával tette szemléletessé az ifjúság számára kiadott illusztrált történeti munkáiban Dolinay Gyula (1850–1918) is. „Az első ízben a Hasznos Mulattató mellékleteként 1883-ban megjelent, több száz fametszetes portrét magába foglaló magyar panteon”-ban,⁷⁶ a *Magyar királyok és hősök arcképcsarnokában* azoknál a személyeknél, akiknek a képmása szerepelt a *Mausoleumban*, a figura környezetével együtt azt vette át, a többi esetben más források nyomán tett közzé képmásokat, többnyire mellképeket.⁷⁷ A *Mausoleum* volt az előképe Dolinay 1886-ban megjelent, többször (még

17. **Borsos József (Dorffmaister István után): Az 1526. évi mohácsi csata (részlet), 1837**
Mohács, Polgármesteri Hivatal

a 20. században is) kiadott, nagyszabású történeti művében⁷⁸ található illusztrációknak is, bár ekkor „a hivatalos történetírás már felemelte szavát a kompozíciók hiteles történeti illusztrációként való felhasználása ellen”.⁷⁹

II. Lajosnak a *Mausoleum*-beli ábrázolását követő, páncélos derékképével találkozunk azon a millennium évében, 1896-ban készült nagy méretű metszeten is, amelynek középpontjában I. Ferenc József (1830–1916) lovas képe látható.⁸⁰

A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának könyvtárában 671. jelzeten található egy német nyelvű, illusztrált, nyomtatott történeti kiadvány, amelynek hiányzik a címlapja, így sem szerzőjéről, sem címéről, sem kiadásának idejéről nincs információnk. A könyv-

2002–2004, 24. 2005. 9. sz. 9–10; RÉTHELYI 2005 (ld. 3. j.) 267–268: IX-2. tétel; *Borsos József festő és fotográfus (1821–1883)*. Szerk. VESZPRÉMI Nóra–SZÜCS György. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2009/4.) Budapest, 2009. 167–170; VESZPRÉMI 2013 (ld. 1. j.) 265–266; PAPP–KIRÁLY 2018 (ld. 1. j.) 110; Stanislava KUZMOVÁ: The memory of Jagiellonians in the Kingdom of Hungary, and in Hungarian and Slovak national narratives. In: *Remembering the Jagiellonians*. Ed. by Natalia NOWAKOWSKA. London–New York, Routledge, 2018. 76; HASANOVIĆ-KOLUTÁČ 2019 (ld. 1. j.) 592. Az egyik másolat 1949-ben, a Parlamenti Múzeum megszüntetésekor került a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába, ahol ma is őrzik (ltsz. 1649). RÓZSA György: A Magyar Történelmi Képcsarnok néhány újabb biedermeier képe. *Folia Archaeologica*, 13. 1961. 292.

75 GRÜNWALD I.–HÄNDELMAYER GUSZTÁV (Borsos József után): II. Lajos. Litográfia, MNM TKCS, ltsz. 2812. (A festményen ábrázolt páncélon látható, egymásba fonódó E S betűk itt tükörfordítottan jelennek meg). GALAVICS 1980 (ld. 65. j.) 166; VESZPRÉMI 2013 (ld. 1. j.) 266.

A litográfia az újabb kutatások szerint nem Borsos másolatáról, hanem Dorffmaister festményéről készülhetett. Uo. 24. jegyzet.

76 RÉVÉSZ 2009 (ld. 57. j.) 122.

77 DOLINAY Gyula: *Magyar királyok és hősök arcképcsarnoka*. Budapest, Légrády Ny., 1883 (reprint: 1995, Szeged, Szegedi Ny.) II. Lajos: o. n. 41. tétel (4 oldalas szöveggel).

78 DOLINAY Gyula: *Történelmi arcképcsarnok*. Budapest, Légrády testvérek, 1886. 39. tétel: II. Ulászló (o. n.), 41. tétel: II. Lajos (o. n.). VÖ. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 79, 160; RÉVÉSZ 2009 (ld. 57. j.) 121; *Az Országgház építése és művészete*. Szerk. SISA József. Budapest, Országgház Könyvkiadó, 2020. 503.

79 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 79.

80 Magyarország ezredévi fennállásának emléke, a magyarok uralkodói egy évezreden át. j. j. I. Kiadó tulajdonos Blau Albert műint. Budapest, Szerecsen-u. 23. MNM TKCS, ltsz. 55.805. VÖ. RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 79, 160.

ben két, II. Lajoshoz kapcsolódó, oldalszám nélküli fametszetet is találunk.⁸¹ Az egyik a királynak a *Mausoleum* metszetére emlékeztető, háromnegyedes alakját látjuk, csatajelenetekkel és ostromképekkel kitöltött széles keretben (15. kép). A másik illusztráció az uralkodó halálának jelenetét eleveníti meg: a páncélt és sisakot viselő II. Lajos lováról a vízbe esik (16. kép). Ez a kompozíció feltűnő hasonlóságot mutat egy olyan ikonográfiai típussal, amely Dorffmaister István 1787-ben készített, a mohácsi csatát ábrázoló említett festménye óta a lokális városi emlékezetben népszerű volt. A szinte függőlegesen felágaskodó fehér lováról hátrahanyatló királyt látjuk Dorffmaister festményének bal oldalán, Bartalits Mihály (1808–1879) pécsi szobrásznak Mohács város felkérésére 1846-ban egy tervezett II. Lajos-emlékműhöz készített ceruzarajzán, a csata emlékére a király halálának helyszínén az 1860-as években felállított emlékművön elhelyezett festményen, s a kompozícióval a felújított emlékmű díszítésére Kiss György által 1896–1897 körül készített bronzreliefen és Holló Barnabás 1898-ban bemutatott bronzszobrán is találkozunk.⁸² Míg Dorffmaister festményén II. Lajos felismerhetően a 18. század végén Bécsben őrzött, az ő egykori tulajdonának tartott, említett páncélt viseli, a későbbi alkotások egy részén a páncél ábrázolása stilizálttá vált.

II. Lajos holttestének megtalálása

A II. Lajoshoz kapcsolódó képzőművészeti alkotások 19. században népszerűvé vált ikonográfiai típusa holtteste megtalálásának jelenete volt.⁸³ Mivel a történeti forrá-

sok egymástól eltérő módon számoltak be az eseményről, képi bemutatása is többféle volt. A téma legkorábbi általam ismert ábrázolása az 1694-ben Augsburgban megjelent, *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte* című könyv Johann Andreas Thelott (1655–1734) rajza után készült szövegközi illusztrációja volt.⁸⁴ A rézmetszet Giovanni Sagredo (1616–1682) Oszmán Birodalom történetét bemutató munkájának⁸⁵ a kiadványban közölt fordításához készült.

A holttest megtalálásáról részletes beszámolót készített az esemény szemtanúja, Sárffy Ferenc győri várkapitány, aki a király halálánál jelen lévő Ulrich Czetrich kamarást kísértte el néhány héttel a csata után, hogy Mária királyné kérésére megkeressék elhunyt férje földi maradványait. Czetrich a mocsárban csak a király fegyvereire bukkant, a holttestét a mocsártól nem messze, egy friss sírhalom alatt találta meg. Bár arról, hogy II. Lajoson volt-e páncél, Sárffy nem tett konkrét említést, a holttest kiemelésének leírásából egyértelműen az következik, hogy nem volt. A Sagredo- és a Sárffy-féle leírás közötti eltérések megfigyelhetők a II. Lajos holttestének megtalálását bemutató képzőművészeti alkotásokon is. Az 1694-es illusztráció Sagredo szövegének megfelelően – hogy tudniillik a király holttestét teljes vértzetben találták meg a mocsárban – a vízből kiemelt holttestet páncélban ábrázolta.⁸⁶ Orlai Petrics Somának (1822–1880), illetve Székely Bertalannak (1835–1910) a Sárffy-féle történeten alapuló⁸⁷ festményén ezzel szemben a halott király testén nincs páncél.⁸⁸

II. Lajos páncélos holttestének Pietà-szerű jelenetben ábrázolt megtalálása szerepelt az 1850-es években a szélesebb hazai olvasóközönségnek szánt, magyar

81 RÓZSA 1973 (ld. 48. j.) 77, 159.

82 Részletesen ld. PAPP 2020 (ld. 2. j.) 288–292. A felágaskodó lováról – igaz, kevésbé meredek szögben – hátraeső, páncélba öltözött királyt látjuk az 1848-ban megnyílt mohácsi II. Lajos-patika Bach Márton bólyi asztalos által faragott ajtóbélletében is. HASANOVIC-KOLUTÁČZ 2019 (ld. 1. j.) 596–597.

83 A két ikonográfiai típus ideológiai, szemléleti különbségéhez vö. PAPP 2019 (ld. 1. j.) 188–193.

84 PAUL RYCAUT–GIOVANNI SAGREDO, *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte*. Augsburg, Johann Jacob Schönig, 1694, 121. Vö. RÓZSA György: A magyar történelmi festészet témáinak barokk feldolgozásai, *Művészettörténeti Értesítő*, 8. 1959. 4. sz. 277–278; RÓZSA 1973 (ld. 48. j.), 76; BAKÓ Zsuzsanna: Adatok a Székely Bertalan-életmű kutatásához. In: *Székely Bertalan kiállítása*. Szerk. NAGY Ildikó. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1999/2.) Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1999. 14; KESERÜ Katalin: Mohácsról szól-e a Mohács-kép 1848/49 után? In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013 (ld. 1. j.) 277; ERDŐS 2014 (ld. 3. j.) 141: 55. tétel; PAPP 2019 (ld. 1. j.) 190–191; PAPP JÚLIA: II. Lajos halálának és holtteste megtalálásának ábrázolása 17. szá-

zad végi könyvillusztrációkon. *Ars Hungarica*, 45. 2019. 4. sz. 451–462.

85 *Memorie storiche de monarchi ottomani*, di Giovanni SAGREDO Cavaliere. Venetia, 1673.

86 Sagredo leírásának lehetséges forrásairól ld. PAPP 2019 (ld. 84. j.) 460–461.

87 Orlai festményének „debreceni megvásárlásakor a kollégium képviselői számára adott nyilatkozatában hivatkozott Jászay Pál könyvére, amelyet forrásként használt. JÁSZAY Pál *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* című történelmi műve 1846-ban jelent meg Pesten”. *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet*. Szerk. PAPP JÚLIA–KIRÁLY ERZSÉBET. Budapest, 2018. 312. Vö. MIKÓ–SINKÓ 2000 (ld. 39. j.) 600; KUZMOVÁ 2018 (ld. 74. j.) 80. A jelenet forrásként használt könyvre, Jászay munkájára Orbán Pető is hivatkozott a festmény debreceni bemutatásakor írt kritikájában. SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: Kakas Márton a műtárlatban. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 34. 2009. 146.

88 ORLAI PETRICS Soma: A Mohácsnál elesett II. Lajos király testének feltalálása, 1851, vászon, olaj. 200 × 290 cm, j. l. b.: „Orlay”, Debrecen, Református Kollégium Könyvtára; SZÉKELY Bertalan: II. Lajos

nyelvű populáris kiadvány illusztrációján is.⁸⁹ Bár Or-lai festményén II. Lajost meztelen felsőtesttel látjuk, a holttest felemelése kompozicionális hasonlóságot mutat Medve Imre kiadványának címlapképével.

Egy 1858-ban Lipcsében megjelent, Magyarország történetét bemutató ismeretterjesztő kiadvány illusztrációjának ugyan *Ludwig's Tod*, azaz *Lajos halála* a címe, Dorffmaister festményeitől eltérően nem a bukás tragikus és megalázó jelenetét ábrázolja, hanem a lován még szilárdan, hősi pózban ülő, kezében kardot tartó, páncélt viselő királyt.⁹⁰

*

A mohácsi csatának, illetve a király ebben játszott szerepének megítélése a kortársak körében ambivalens volt. A csata után néhány héttel mind hazai, mind külföldi forrásban találkozunk olyan véleménnyel, mely inkább a király menekülését, illetve a magyar hadvezetés hibáit, mint a hősiesség helytállást hangsúlyozta. II. Lajos halála után ugyanakkor hamar megkezdődött a hazájáért életét áldozó, már a csata előtt tudatosan mártírhálálra készülő fiatal hős képének kialakítása, illetve kanonizálása.⁹¹ „Kezdetben, amikor még élt uram, a boldog emlékeztű Lajos király, ő ifjú létére – szép tehetséget tanúsítván minden cselekedetében – semmit sem tartott dicsőségesebbnek, mint hogy minden szavát és tettét aszerint irányítsa, minden gondját arra fordítsa, minden erejét

ahhoz eddige, hogy szembe szállhasson a szentséges vallás ellenségével, a törökkel, s elháríthassa istentelen betörésüket a keresztény határoktól; éjjel-nappal ezt forgatta a fejében és sem szelleme, sem teste nyugtot ettől nem lelt; minden erejét megfeszítette ennek az üdvös tervnek sikeres végrehajtása érdekében, és sok katonát tartott Magyarország határain, hogy felfogják az ellenség becsapásait, s rablásaitól épségben megőrizték a keresztényeket...”⁹² – írta 1530-ban VII. Kelemen pápának Oláh Miklós, II. Lajos özvegyének, Mária királynének a titkára. Férje halála után Mária mind érzelmi okokból, mind a Habsburg-dinasztia magyar és cseh trónigényének megerősítése céljából jelentős képi propagandát fejtett ki II. Lajos emlékének ápolására, s a Habsburg-reprezentációnak későbbi része volt a „mártírhálált” halt, a Habsburgokkal rokonságban álló király emlékének megőrzése. Az ő egykori páncéljának részeként tartottak számon – mint láttunk – egy jobb vállvertet az ambrasi fegyvergyűjteményben. A hazájáért életét áldozó fiatal hős képét kanonizálták a tanulmányunkban ismertetett, II. Lajost páncélban ábrázoló műalkotások is.

Papp Júlia

művészettörténész

Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet

papp.julia@abtk.hu

tetemének feltalálása, 1860. Olaj, vászon; 140 × 181,5 cm. J. n. Háttoldalon: II. Lajos magyar király hullája feltalálása. Festé Székely Bertalan. SZM–MNG, ltsz. 2807. Vö. Nagy 1999 (ld. 84. j.) 106–108: 27. tétel.

89 *A mohácsi ütközet, vagy II. Lajos király elveszte.* Írta TATÁR Péter [MEDVE Imre]. 33. szám. Pest, Nyomatja s kiadja Bucsánszky Alajos, é. n. Famesztes címlapkép.

90 Friedrich KÖRNER: *Vaterländische Bilder aus Ungarn und Siebenbürgen, der Woiwodina und dem Banat, Kroatien, Slavonien, der Militärgrenze, sowie Dalmatien.* In *Schilderungen aus Natur, Geschichte, Industrie und Volksleben.* (Das Vaterlandsbuch. Illustrierte geographische Bilder aus der Heimath. In *Schilderungen aus Natur, Geschichte, Industrie und Volksleben*) III. Band, 1. Hälfte. Leipzig, Verlag von Otto Spamer, 1858, 112.

Vö. SINKÓ 2001 (ld. 65. j.) 327.

91 BÁRÁNY Attila: Adalékok Mohács emlékezetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban. In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013 (ld. 1. j.) 368–370; KASZA Péter: Egy elveszett kiadás nyomában. Brodaries István Históriajának első kiadásáról. On the Track of a Lost Edition. On the First Edition of Stephanus Brodericus' Historia. In: *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról.* Szerk. TÓTH Gergely. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 61.

92 *Örök Mohács: Szövegek és értelmezések.* Szerk. B. SZABÓ János–FARKAS Gábor Farkas. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. 346–347.

Depictions of King Louis II of Hungary wearing fictive armour

A significant number of the depictions of Louis II that were made after 1526, when he died at the age of 20 at the Battle of Mohács, show the ruler dressed in armour. Of all the events in the life and reign of the king, his participation in combat was the main emphasis of these works. In one group of portraits, the king is depicted in a suit of ceremonial armour that actually exists, which between the last third of the eighteenth century and 1939 was believed to have been once owned by Louis II. In the other group of portraits – which forms the subject of this paper – the ruler is portrayed wearing fictive armour.

In some of the sixteenth-century depictions, for example on a commemorative coin minted around 1531, Louis II is shown in the fashionable Faltenrock (pleated tunic) armour. In 1549 Sigmund von Herberstein published his Russian travel journal, which features an illustration of Louis II wearing imaginary armour, which was based on a woodcut in the Genealogy produced by Hans Burgkmair the Elder for Emperor Maximilian I. An image of Louis II in ornamental armour can also be seen in a sixteenth-century Ottoman miniature, which demonstrates the influence of European art on the genre. In the 1601 catalogue of the Ambras collection in Innsbruck, one of the engraved illustrations portrays Louis II dressed in fictive armour, incorporating the motif of a pauldron in the collection, which was believed to have belonged to the king.

Among the depictions of Louis II in armour, the greatest influence was exerted by the engraving in Mausoleum, a work whose publication in 1664 was financed by Ferenc Nádasdy. The portraits of chieftains and kings in Mausoleum were enormously popular between the seventeenth and nineteenth centuries, and inspired wall and ceiling murals, panel paintings, drawings, prints and sculptures. There are numerous prints, book illustrations and paintings depicting Louis II that

were made in Hungary and abroad (mostly in Vienna) in the nineteenth century, whose iconographic type can be traced back to his portrait in Mausoleum. The inspiration was sometimes indirect: the portrait of Louis II in Joseph Vinzenz Häußler's German-language historical publication, for example, was made after a (now missing) oil painting in the Vigyázó collection. The engravings in Mausoleum were also the forerunners of series of prints (Mihály Szemlér) and biographical collections (István Batizfalvi) published in the second half of the nineteenth century. Towards the end of the century, the use of these fictive portraits from Mausoleum to illustrate authentic historical texts was disfavoured in official history writing, but even in 1883, Gyula Dolinay published a history book for young people, which was reissued several times, whose illustrations were taken from the seventeenth-century visual source.

In the nineteenth century, the iconographic type that became popular for works of art related to Louis II was the scene of the discovery of his body. As this event was reported in different ways in the historical sources, its visual depiction also varied. For example, in a late seventeenth-century book illustration of the king's body being recovered, Louis II is wearing armour, whereas in nineteenth-century artworks that relied on a different source, such as the paintings by Soma Orlai Petrics and Bertalan Székely, there is no armour on the dead king's body.

Júlia Papp
art historian
Institute of Art History, Research Centre for the Humanities
papp.julia@abtk.hu

TÁRGYSZAVAK

II. Lajos magyar király, 1526, mohácsi csata, páncél, könyvillusztráció

KEYWORDS

Louis II of Hungary, 1526, Battle of Mohács, armour, book illustration